

Непальські будні

Володимир СУПРУНЕНКО

Після спекотної й пильної Індії Непал зустрів мене прохолодою (відносною, звичайно), чистотою (також відносною), свіжістю, спокоєм. Я їхав півніжжям Гімалаїв, так званими тераями – північною окраїною Індогоангської рівнини, куди з далеких засніжених хребтів збігали швидкі ріки. З білястого стомленого неба лилася й лилася спека, а люди, яких я зустрівав шляхом, робили те, чим жили їхні предки й сто, й двісті, й навіть тисячу років тому. Глиняні хатки з худими запалими боками, що нерідко громадилися на паляях (під час сезону дощів ріки розливаються, затоплюючи все довкола), з покрівлею з очерету, трави, пальмового листа, примітивні глиняні печі, а то й просто невеличке багаття, буйволи, що запряжені в плуг або тягнуть важкий віз, – так було тут завжди.

Я терпляче кручу педалі долинами й гірськими серпантинами та

відкладаю в пам'яті деталі не знайомого мені побуту. Ось жінки біля своїх хижок величезними м'ялами товчуть рис у дерев'яних ступах або вичавлюють гірчичне масло. Ось перуть білизну біля струмка: прополоскані речі б'ють щосили об камінь, щоб краще змити бруд. Часто за цю справу беруться й чоловіки. Досить ефектно це в них виходить – несамоовито, азартно, я сказав би, навіть по-спортивному красиво. Ось непальці в матер'яних, схожих на пілотки шапочках сидячи монотонно розпилюють пилкою товстезний, у два мої обхвати стовбур. Ось біля річки на гальковій обмілині під парасольками сидять старики, жінки, діти й молотками розбивають камені, перетворюючи їх на гравій, який складають у мішки. От майстриня з маленькою мавпочкою на голові на тинистій галявині під розлогим деревом плете з лози і трав'яних стебел блюдо. У побуті такі вироби використовують повсюдно.

Я довго спостерігав, як огрядна непалка із жорсткого округлого листа робила невеликі тарілки. Бамбуковими шпильками жінка спритно простромлює листки, з'єднуючи їх під нахилом по колу. Коли воно замикається, виходить неглибока посудина. Зазвичай в таких одноразових тарілочках торговці продають рис, горох, картоплю. Іноді замість посуду використовують широкі бананові листя.

Мені самому не раз доводилося пригощатися з такого природного посуду й, наслідуючи приклад непальців, «сервірувати» ним свій похідний стіл. І ложки не треба. Її в азіатів заміняє рука. В усякому разі – прісна перепічка-чапаті. Пальцями загібати рис мені все-таки незручно, а от сухарем зішкребти його крихти зі стінок казанка якраз. Подеколи замість посуду непальці використовують порожні всередині бамбукові стовбури. В них навіть можна кип'ятити воду. Має попит у місцевих жителів і глина. Гончарі часто розташовуються біля закусочних просто на землі. Навдивовиж проворно вони крутять за допомогою палиць гончарські круги, на яких швидко й неправдоподібно легко ліплять чашечки, стаканчики, горщички. Після нетривалого випалу їх використовують як одноразовий посуд. Поїв, попив і розбив. Можливо, на щастя. У Непалі, як і в Індії, вважається, що в деяких місцях глина має силу захищати людину від злих духів, очищувати її від скверни й лихих думок. Дехто, вірячи в чудодійну силу гли-

ни, позначає нею певні місця на тілі. Іноді її навіть додають до їжі. Куштувати місцеві страви із глиняною домшкою мені не доводилося, а от ритуального обмазування глиною під час купання в Гангу я був удостоєний.

До їжі непалець невибагливий. Те, що для нього здорове і смачне, для слов'янина не те, що зовсім огидне, але й не викликає захвату та слиновиділення. Однак є страви, які веселять шлунки та гріють душі й українців, і росіян. Колись рис був заморським продуктом – «сарацинським пшоном», а сьогодні він для європейця так само звичний, як і картопля. До страв, приправлених різними спеціями, наші шлунки теж привчені. Звісно, не такою мірою, як азіатські. Відмінність смаків і кулінарних звичок часто залежить від продукту – його виду, якості, способу добування, обробки й приготування. Багато що росте в долинах Непалу. В тому числі й знайомі нам огірки. Непальці називають їх «какра». Для нас це звичайнісінький овоч для закуски. А непалець підвищив його продуктивний ранг, перетворивши на ласощі. Річ у тім, що непальські огірки і за розміром переважають наші, і більш водянисті. Їхня зеленкувата з приємною прохолодою м'якоть тамує спрагу краще, ніж склянка соку манго. До того ж, розгризаючи огірок, можна продовжити процес наповнення організму живильною вологою. Шматочки огірків, посипані перцем, продають на базарах, у закусточних, виносять на тарелях до автобусів. Я згадав, як у Туреччині в ресторанах нарізану довгими паличками моркву ставлять на столики поруч із квітами. Чекаючи на замовлення, відвідувачі розважаються, смакуючи морквяний делікатес. Тож не гріх повчитися в цих народів, як будь-які овочі й фрукти щонайпривабливіше оформити, подати в іншій якості, зрештою йдеться про те, як можна без особливих матеріальних витрат повсякденне застілья перетворити на гру, свято...

Як колись у Непалі та й в сусідніх гірських країнах залишаються затребуваними народні ремесла, набуті віками трудові навички, способи добування плодів та обробки продуктів, кулінарні вподобання, досвід виживання серед дикої природи. Давні традиції часто (навіть у містах) дуже природно вписуються в сучасне життя, вони колоритно доповнюють і урізноманітнюють його, «комфортно» поєднуються із реаліями прогресу. Все це не лише цікаве і пізнавальне для європейця, а й іноді може виявитися вельми насущним. Особливо для мандрівного люду. «Захід є Захід, Схід є Схід, і з місць вони не зрушать», – кому не знайомі ці рядки Редьярда Кіплінга.

Все у світі поки що на своїх місцях, і слава Богу. Однак здавна й донині рушають із місць люди й обмінюються справами, думками й серцями. Й здавна на всіх континентах мріють про те, що, як сказав той самий Кіплінг, «повинен мій дім і повинен твій дім жити в сердечній злагоді».

Я часто ловлю себе на думці, що непогано було б і на себе дещо приміряти й застосувати в моєму похідному побуті, а після повернення поставити за приклад землякам. Чужий досвід теж за плечима не носити. От хлопчик за допомогою бамбукової трубки роздуває вогонь. Чом би й мені схожим пристосуванням не обзавестися – у вологих джунглях розпалити багаття буває непросто. На одній невеликій річечці мою увагу привернула бабуся, яка ловила риб'ячу дрібноту за допомогою тарілок, накритих марлею. Через отвір у тканині рибки потрапляли всередину. До такого способу лову під час подорожі я не вдавався. Однак запам'ятав, либонь згодиться. Не в Непалі, так на березі рідного Дніпра або підмосковного ставка.

Нерідко монотонність дороги поживляє нехитрий мотивчик якогонебудь шлягера, котрий програв у голові, або раптом прив'язується рядок з популярної пісеньки з якогось кінофільму. Я, наприклад, на різні лади повторював: «Говорят, що здесь бывала королева из Непала...». Навряд чи так є насправді. Не королівська це справа бродити джунглями або дертися на круті схили. Дорогою я зустрічав переважно мешканок із колишніх селищ. Часто з вантажем на голові або за спиною. Якщо слов'янка коня на скаку зупинить, то її непальська подруга, зробивши те саме, ще й завдасть скакуна на свої плечі.

На одному із серпантинів дороги з тераїв до Похкари я помітив на узбіччі жінок, що відпочивали біля щільно збитих паків із зелених гілок. Вони й стали приводом для знайомства. Я спробував за допомогою налобної лямки узяти на себе одну із в'язанок. Зробити це вдалося тільки за допомогою однієї з непалок, який важкий був вантаж. Похитуючись, я зробив кілька незграбних кроків. Жінки (які ж у них білорубі усмішки!) засміялися. Їм не звикати до тяжкої праці – з ди-

тинства привчилися все здобуте й вирощене носити в такий спосіб на собі. Часто для цього використовують трикутні кошики, з якими спритно й вільно піднімаються крутими стежками. Зручне пристосування ця лямка, за її допомогою вантаж розподіляється рівномірно по всіх шийних і спинних м'язах. Нерідко за спиною в тих само кошиках носять і дітей. Сторожки й уважні матері відразу помічають, коли маля засинає. Тоді вони змінюють ходу і ступають м'якше й тихіше. Якщо

«лямковий» спосіб перенесення вантажу європейець ще якось може опанувати, то, мабуть, тільки циркачі здатні пронести на голові, скажімо, глечик з водою. І в Індії, і в Непалі дорогою я часто зустрічав (і на рівнині, і в горах) дітей, жінок, старих із різними предметами на головах. Глечики, сумки, кошики з плодами, в'язки хмизу, цегла – все це просто й легко (збоку здається навіть вишукано) покоїться на го-

яких можна жити!», зрозумів би й схвалив убогість мого дорожнього скарбу. Однак є речі, які вельми необхідні, а тому особливо дорогі для мене в дорожньому житті на всіх континентах. І під час руху, й на привалах, і навіть уночі я не розстаюся із ножем. Він у мене завжди під рукою, на поясі в шкіряному чохлі. Для мандрівника це предмет першої потреби. Як і для непальця. Навіть жінки в горах носять на поясі в круглих дерев'яних піхвах важкі ножі із широким вигнутим лезом. Кукрі (так називається цей ніж), з одного боку, – національна зброя, а з другого – знаряддя праці, що використовується і як ніж, і як сокира, і як серп.

Де став мандрівник, там і стан його, де зморила подорожнього втома, застав дощ, там і дім його. Це може бути й берег річки, й узлісся, і копиця сіна, і печера, і нора на глиняному укосі, і навіть дерево. Не раз я мусив розташовуватися поруч із поваленими стовбурами, ховатися від негоди під вивертними – вивернутими бурею

коріннями дерев. А от ночувати на дереві не доводилося. Вперше це сталося в Непалі. Ще здалеку окрай ризового поля я помітив високе дерево з майданчиком між гілками та обіпертою об стовбур бамбуковою драбиною. Нею й піднявся нагору. Переплетена мотузками рама з того ж бамбука під трав'яною покрівлею виявилася досить зручним ложем. Та на ніч я все-таки не ризикнув на ньому залишитися (адже велосипед нагору не затягнув), а от удень відпочив чудово. Місцеві жителі розповіли, що в таких деревних оселях часто ночують, охороняючи поля від диких слонів, які інколи навідуються сюди із джунглів. Для деякого будинок на дереві це щось на кшталт дачі, де можна й відпочити після обіду, й усамітнитися від настирливої рідні. До речі, нагорі й

прохолодніше, і москити не так докучають. Хоч і відірваний від землі, хоч і високо, зате ніби в польоті – насамперед для думок і душі.

Однак повною мірою цей політ я відчув не на дереві, а долаючи гірську грядку Махабхарат, що відокремлює Катманду від рівнинних тераїв, на даху автобуса. Річ у тім, що автобуси в Непалі обладнані позаду й на даху сідцями, на яких можна розташуватися з дорожнім скарбом і прокотитися з вітерцем. Я примудрився разом зі спритним помічником водія втягнути на дах навіть велосипед. Такі круті й стрімкі серпантини доріг, якими ми спочатку піднімалися, а потім скочувалися вниз, мені більше ніде не траплялися. Так вийшло, що нагорі я виявився один. Перед перевалом (а це близько трьох тисяч метрів) пасажирів забачливо спустили в салон. А я сидів, учепившись у велосипед, який совався на віражах і був готовий от-от зірватися та полетіти в ущелину, і тремтів від холоду. Хотілося думок про побачене й пережите. Хоча б якихось, хоча б найпростіших. Але думок не було. Просто поруч пурхали клаптики хмар, над верхівками дерев вихрилися тумани, шуміли внизу водоспади й диміли гори, сірі окрайці яких раз у раз відкривалися на поворотах. Я спускався з небес на землю...

лові. Часто на ній вибудовують цілі поверхні із найрізноманітніших предметів. Голови за формою (і за змістом!) у всіх різні. Тому просто так на маківці не розмістиш той же глечик з маленьким дном. Доводиться підкладати під нього плоску округлу подушечку. Мій вантаж завжди зі мною. Теж за спиною. Тільки на багажнику велосипеда. Його, щоправда, на крутих підйомах доводиться штовхати вперед або тягти за собою. Тоді й згадую непальських носильниць.

Мої непальські будні швидкоплинні, а похідний побут, як і в тушешного люду, простий і невігладливий. Я досить легко й навіть із задоволенням відмовився багато від чого, що є звичним для моїх європейських земляків. Сократ, який колись сказав: «Скільки ж є речей, без